

«Ασθενής και οδοιπόρος...»

Πολύς λόγος έγινε κατά το παρελθόν κι εξακολουθεί για την παροιμία. Και μερικοί λένε πως δεν είναι σωστή. Κι αμέσως παρεμβαίνουν άλλοι που τους... κατατροπώνουν. Εν μέσω δε της μεγάλης σαρακοστής αρκετοί της β' κατηγορίας επανήλθαν για να αντικρούσουν τους πρώτους. Και για να στηρίξουν τις απόψεις τους μιλούν «για ανακαλύψεις τελευταίως Θεολογικοφιλολογούντων» των επιθέτων **δίπορος** (ή **ωδιπόρος**)- υποστηρίζεται κι αυτό - ώστε να υποδηλώνεται η εγκυμονούσα ή θηλάζουσα. Και λένε ότι «ασφαλώς πρόκειται για πλάνη γλωσσική και εννοιολογική», αφού λέξεις διπόρος ή ωδιπόρος δεν υπάρχουν στα κείμενα ή τα λεξικά. Παραθέτοντες δε σειρά από προπαροξύτονα, όπως δίκοπο, δίκλινο, Δίστομο και τα δίπτυχα της Εκκλησίας, ισχυρίζονται ότι το επίθετο **ο η διπόρος** απαντάται άπαξ, ενώ η σύνθετη **ωδιπόρος** (από το ωδίνω = πονώ κατά τον τοκετό), θά 'πρεπε να γίνει **ωδίμπορος** (κατά το έμπορος), κι ότι «είναι απίθανο ο λαός να χρησιμοποίησε λέξη δύσχρηστη».

Έτσι, αποφαίνονται ότι το ορθό είναι **οδοιπόρος** (= πεζοπόρος) και η παροιμία ολόκληρη «ασθενής και οδοιπόρος αμαρτίαν ουκ έχουν». Συμπληρώνουν μάλιστα ότι ο λαός του οποίου απόσταγμα σοφίας είναι ο παροιμιακός λόγος (αλήθεια ποιος αμφέβαλλε;) «γνωμοδοτεί ότι δύνανται οι πεζοπόροι να καταλύουν τη νηστεία και οι παροιμίες του λαού **παραμένουν ως έχουν**».

Η φθορά των παροιμιών: Αρχίζοντας από το τελευταίο, αφού πρώτα διευκρινίσω ότι η συγκεκριμένη παροιμία δεν με απασχόλησε ποτέ σοβαρά, θα ειπώ ότι, όπως όλα στον κόσμο τον απάνω υπόκεινται σε αλλοίωση και φθορά, έτσι και οι παροιμίες. Κάποτε μάλιστα υφίστανται φθορά σε τέτοιο βαθμό ώστε να καθίστανται εντελώς αγνώριστες, μέχρι σημείου να μη λένε τίποτα. Και να επικρατεί τελικά το λάθος ως σωστό. Και παραδείγματα άπειρα.

Ενδεικτικά: Η παροιμία «ζήσε μαύρε μου (τ' άλογό του) να φας το Μάη τριφύλλι (ή χορτάρι)» έγινε «ζήσε Μάη μου». «Στα καλά καθούμενα» έγινε «στα καλά του καθουμένου», «τα πισ' απίδια έχουν ουρές τα παραπίσω ...» έγινε «πίσω έχει η αχλάδα την ουρά» (λες και τ' άλλα φρούτα την ουρά την έχουν στο κεφάλι), η αρχαία έκφραση «πράσσειν άλογα» (= να ενεργείς χωρίς λογική, παράλογα) κατάντησε «πράσινα άλογα». Το «εν τω πράττεσθαι» (συνελήφθη εν τω πράττεσθαι = επ' αυτοφώρω) έγινε «τον πιάσανε στα πράσα», «ου πείθει (ο σου) λόγος» ξέπεσε στο «δε σου πέφτει λόγος», «το πεπρωμένον φυγείν αδύνατον» αγνώριστο, η «δράκα» θράκα (μια θράκα παιδιά) κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ακόμα και εκκλησιαστικοί ύμνοι, ποίηση υψηλών εμπνεύσεων, π.χ. «νίκας τοις βασιλεύσι κατά βαρβάρων» έγινε «νίκας τοις ευσεβέσι κατ' εναντίων», και πόλεμος ευσεβών κατά ασεβών, τζιχάντ και ταλιμπάν κι ο ύμνος διελύθη. Οι δε εμπνευστές

της καταστροφής του αγνοούν ή δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι ο ύμνος σηματοδοτεί κάτι συγκεκριμένο μέσα στην ιστορία. (Αλήθεια γιατί με την ίδια λογική δεν αλλάζουμε μερικούς στίχους του Εθνικού ή άλλων ποιητών μας;)

Αφήστε πια τις ερμηνείες που δίδουν διάφοροι στις παροιμίες. Να: Για την παροιμία «πίσω έχει η αχλάδα την ουρά...» μιλούν για παρατάξεις πλοίων σε σχηματισμό αχλάδας, για πράσινες αλοιφές αλόγων (πράσινα άλογα) από βαυαρούς κτηνιάτρους ή αλογοσούρτες, ότι παπάς συνέλαβε τάχα κλέφτη στον κήπο του φυτεμένον με πράσα (τον έπιασε στα πράσα), ότι η φράση «Τρελοκαμπέρο» αναφέρεται σε θεόμουρλη γυναίκα που έγινε τάχα γνωστή για την τρέλα της και αγνοείται ως και ο Θρύλος πρώτος έλληνας αεροπόρος Δημήτριος Καμπέρος, ο Διοικητής του οποίου βλέποντάς τον να πετά με το αεροπλάνο «Δαίδαλος» σε μικρό ύψος απ' το έδαφος πραγματοποιώντας παράτολμους ελιγμούς έκραξε οργισμένος: «Τι κάνεις εκεί ρε τρελέ Καμπέρο !», φράση που έμεινε. (Με την έκφραση έχω διεξοδικά ασχοληθεί). Το «βάλτου νέφτι» ερμηνευτές μιλούν για συνήθεια που υπήρχε - Θεέ και Κύριε! - να βάζουν στα πισινά γαϊδάρων και σκύλων νέφτι κ.τ.λ., κ.τ.λ. Ακόμη και γνωστές εκφράσεις όπως «αμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα» με σαφές νόημα και περιεχόμενο (= από τις αστοχίες, τις αποτυχίες των γονιών μαθαίνουν τα παιδιά τους) έγινε για τις αμαρτίες των γονιών πληρώνουν τα παιδιά τους. Ή η φράση του Αποστόλου Παύλου «ο νεκρός δεδικαίωται», μας λένε ότι ο νεκρός δικαιώθηκε μόνο με το θάνατό του, ενώ ολόκληρη η φράση του Αποστόλου είναι «ο νεκρός γαρ δεδικαίωται από της αμαρτίας» δηλαδή ο νεκρός δεν μπορεί να κάνει πια άλλες αμαρτίες αφού πέθανε. «Την διακονίαν πληροφόρησον» ερμηνεύουν να ανακοινώνουμε όταν προσφέρουμε, ενώ η φράση σημαίνει να προσφέρουμε, να βοηθάμε έτσι ώστε η διακονία να είναι πλήρης κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Και γενικά έγινε νομίζω φανερό ότι οι παροιμίες μόνο ως έχουν δεν παραμένουν, αλλά υφίστανται φθορά. Η δε άποψη ότι είναι απίθανο ο λαός να χρησιμοποιήσει λέξη δύσχρηστη (δίπορος) δεν αντέχει σε έμφρονα κριτική. (Αντί πολλών το δηρίομαι έγινε ντηριέμαι, το μολών το λέμε ως αυτομόλησε, ακόμα και στο αμόλα, ο κορυθαίολος σώζεται στην κορύτα, ο σύμφρουρος του ακρίτα στον σέμπρο και πλήθος άλλα).»

Ασθενής και οδοιπόρος: Και μετά απ' αυτά τα διευκρινιστικά ας έρθουμε στην παροιμία κι ας θέσουμε δυο - τρία ερωτήματα ως υπόθεση εργασίας.

α. Ποιός λόγος υπήρχε ο οδοιπόρος να εξαιρεθεί της νηστείας (για τον ασθενή δεν τίθεται παρόμοιο ζήτημα), όταν μάλιστα όλοι μέχρι χθες κιόλας ήσαν οδοιπόροι κι όχι εποχούμενοι, και κανένας ερευνητής δεν παρασύρεται απ' το σήμερα; Άλλωστε τί ερευνητής θα ήταν αν παρασυρόταν και δεν ανάσταινε το παρελθόν; Αντίθετα οι λαογράφοι έχουν τα μάτια τους ορθάνοιχτα και το βλέμμα κινείται στον πίσω χρόνο αυστηρά προσηλωμένοι σ' εκείνο που ερευνούν.

β. Οι οδοιπόροι, **πεζολάτες** όπως θα 'λεγε ο Κορνάρος, κατά κανόνα ήσαν υγιείς.

γ. Η νηστεία ήταν αυστηρή και γενική, και ο χριστιανισμός δεν έκανε ... εκπτώσεις. Ολόκληρο φιλοσοφικό σύστημα και τρόπος ζωής αυστηρός και εξαιρέσεις σπάνιες,

όπως εδώ οι ασθενείς. Είχε καθιερωθεί από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους (Α' Οικουμενική Σύνοδος) επαναλαμβάνεται δε η πλήρης και απαρέγκλιτη τήρησή της απ' όλες τις συνόδους, οικουμενικές και τοπικές. Και γενικά ο Χριστιανισμός δεν έκανε «εκπτώσεις» σ' ό,τι αφορά τη νηστεία.

δ. Ύστερα εκείνο το και μετά το ασθενής μήπως συνδέει παρόμοια πράγματα κι αυτό που θα ακολουθήσει πρέπει να είναι κάτι συναφές με το πρώτο; Όπως: ωραία και πλούσια και μορφωμένη. Ή: έξυπνος και καλός στα μαθήματα και παίζει καλή κιθάρα. Ή: Την ξενιτειά, την ορφάνια, την πίκρα και τη λύπη/ τα τέσσερα τα ζύγισαν κ.τ.λ. Ο οδοιπόρος λοιπόν που καλλιάζει; (Εκτός και λες σαν τον Παπανδρέου «ο δρόμος της αδράνειας και του κατηφόρου» Κι ενώ περιμένεις μετά την αδράνεια - άλλο μαργαριτάρι «ο δρόμος της αδράνειας» - ν' ακούσεις κάτι παρεμφερές, όπως απραξία, ακινησία κ.τ.λ. ο «κατήφορος» σε πάει...)

Άλλωστε και τα πανδοχεία τότε διέθεταν νησιίσια, όταν μάλιστα η νηστεία ήταν νόμος και τρόπος και σύστημα και στάση ζωής, η δε κατάλυσή της εθεωρείτο παραβίαση του κώδικα και επέσυρε ποινές.

Αντίθετα όμως με τον οδοιπόρο η κυοφορούσα ή η θηλάζουσα ευρισκομένη σε κατάσταση εξαιρετική και ιδιάζουσα, προσομοιάζουσα του ασθενούς (και πόσες χάνονταν!) είναι εκείνη που δικαιούται να μη νηστεύει. Και μήπως και σήμερα πολλοί ιερείς και εξομολόγοι όταν έγκυοι ρωτούν αν θα νηστέψουν τους απαντούν με νόημα: Κι αυτό που έχεις ή αυτό που θηλάζεις;

Όσο για το **δίπορος** (η λέξη είναι πράγματι δίπορος), που στην παροιμία γίνεται διπόρος, νομίζω δεν χρειάζονται διευκρινίσεις. Αφού ο ασθενής τονίζεται στη λήγουσα θά 'πρεπε κι ο τόνος της ακολουθούσας λέξης να πλησιάσει προς τη λήγουσα (ομοτονία), πράγμα που στη γλώσσα μας συνηθίζεται π.χ έρχονταν - ερχόνταν, βία - βιά, εστία - στία, φωτία - φωτιά, άνθρωποι - ανθρώποι κ.α. κατά τη δόμηση της πρότασης. Κι ένας λόγος παραπάνω που εδώ ο **λόγος ήταν ποιητικός**. Σίγουρα στίχος δεκαπεντασύλλαβος για να μπορεί να τον συγκρατήσει η μνήμη. Εμείς δε σήμερα απ' αυτόν έχουμε μόνο τον μισόν. (Κι ο κατήφορος από πρωθυπουργόν έγινε κατηφόρος κι εμείς αναρωτιόμαστε πώς η δίπορος έγινε διπόρος).

Το ίδιο με το **ωδιπόρος** (ωδίνω + πόρος) που έπρεπε να γίνει **ωδίμπορος**, κατά το έμπορος, όπως ισχυρίζονται, χωρίς και να το υποστηρίξω, λέω απλώς ότι δεν γνωρίζουμε πώς ήταν η λέξη αρχικώς. (Αλήθεια κατά ποίον συμφυρμόν το CARLO ET FIGLIO γίνεται καριοφίλι, που υποστηρίζουν όλοι σχεδόν οι γλωσσολόγοι κι όχι καρλοφίγκλι; Και πώς ο Κάρλος έγινε κάριο; Και γιατί αυτά δεν παρατηρούνται στον Καρλομάγνο ή στην λίμνη Κάρλα ή στο Καρλόβασι;) Ούτε αν το **μ** στο ωδι(μ)πόρος εσιγήθη για να στρώσει στ' αυτή, ώστε δεν φαίνεται πια λάθος. Ή ορισμένοι για να καταλύουν τη νηστεία προσέθεσαν τον οδοιπόρο από πονηρία.

Συμπερασματικά: Πως ξεκίνησε η παροιμία δεν γνωρίζω κι ούτε με απασχόλησε μέχρι σήμερα σοβαρά όπως άλλες. Κι ακουστικά με ενοχλούσε. Και ως εικόνα και ως γεγονός.

Για ένα όμως είμαι βέβαιος. Ότι της σημερινής παροιμίας «ασθενής και οδοιπόρος στη θέση του οδοιπόρου σίγουρα υπήρχε κάτι άλλο. Η παροιμία αλλιώς ξεκίνησε και λεγόταν και σε μας έφτασε φθαρμένη. Δεν αποκλείω δε καθόλου να σχετίζεται ακόμα και με τον **νηδυπόρον** (= ο επί της κοιλίας πορευόμενος). Κι ας μην θεωρηθώ «τελευταίως φιλολογών». Και το **νη** της λέξεως αρνητικό, όπως νηπενθής (= χωρίς πένθος), νηκερδής (= χωρίς κέρδος), νηστεύω = δεν τρώγω (νη + εσθίω), συν **δύο + πόρος (νηδυπόρος)**, από το επίθετο **νηδύς** - ύος = η κοιλία, το υπογάστριον (όπως οϊζύς - ύος). Χωρίς δηλαδή ουσιαστικά δύο πόρους, στόματα. Εξυπηρετούνται όμως δύο από ένα. Ενώ δηλαδή υπάρχει ο πόρος - στόμα του κυοφορουμένου δεν υπάρχει και δεν φαίνεται (νη), εξυπηρετούμενο από εκείνο της κυοφορούσας. Μυστήριο.

Μέχρι που κάποιος αστείος και πονηρός μ' ένα πάτημα (σκόπιμο παραπάτημα) το έκανε **οδοιπόρος**. Όπως «τι κάνεις εκεί, ρε τρελέ Καμπέρο !» έγινε «τρελοκαμπέρω» Θεόμουρλη γυναίκα. Άλλα αντ' άλλων δηλαδή. Και κάθε φορά ζωντάνευε με τους οδοιπόρους που τους βόλευε. Μέχρι που έστρωσε στη γλώσσα και το μυαλό κι έμεινε όπως την ακούμε σήμερα. Για να μην έχουν «τύψεις» και προβλήματα με τη θρησκεία οι οδοιπόροι και να «εξαγνίζονται» παροιμιακώς. Ακόμα και σήμερα δε καθένας προσθέτει στην παροιμία το δικό του επάγγελμα. Και κινείται στη χαλαρή εποχή μας στο ίδιο πνεύμα με την άλλη παροιμία: «στο φαί και στο γ... ο Θεός δεν έχει κρίση».

Αναμφίβολα όμως έχει υποστεί φθορά κι έχει περικοπεί. Ολόκληρη δε ήταν κάπως αλλιώς, πιθανότατα σε στίχο δεκαπεντασύλλαβο, χωρίς να αποκλείεται να ξεκίνησε ως δίστιχη όπως τα αρχαία επιγράμματα. Και την ακούω μέσα μου ως αγάπη για τους εμπειριστάτους σε αρμονική εφαρμογή και ηθική ομορφιά.

Κι αν η ιστορία μιας λέξης, όπως προσφυώς λέγεται, είναι μεγαλύτερη από την ιστορία μιας εκστρατείας, να φανταστούμε μόνο μπορούμε την έκταση της φθοράς και της τλαιπωρίας και της αλλοίωσης που έχει υποστεί μια παροιμία απ' το ξεκίνημα της ως σήμερα. Και να μην είμαστε απόλυτοι («οι παροιμίες του λαού μας παραμένουν ως έχουν γιατί είναι ορθές»). Εδώ δεν είναι άσπρο - μαύρο. Κι αν αυτό επιτρέπεται στα ποδόσφαιρα και τα κόμματα, στην επιστήμη πρέπει να αφήνουμε τη σκέψη και την κρίση, τη δική μας και των άλλων ελεύθερες, πορευόμενοι δίχως φανατισμούς και αγκυλώσεις.

Ειδικά δε όταν στην ιστορία σου έχεις τέτοια δημοτικά τραγούδια, τέτοιες παροιμίες, τέτοιον πλούτο τέλος πάντων στη λαογραφία σου, ως επιστήμονας έχεις χρέος να εξετάζεις και να αποκαλύπτεις κι άλλες εκδοχές κι όχι να επιθυμείς να σκεπαστούν και να βουβαθούν στο σκοτάδι του σήμερα. Κι είναι αυτή η τελική μου κρίση.